

UDK: 272-747:347.2
Pregledni rad
Primljeno: veljača 2011.

Zdenko SPAJIĆ
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
J. Stadlera 5, BiH – 71000 Sarajevo
z.spajic@bih.net.ba

KATOLIČKA CRKVA I GOSPODARSTVO

Sažetak

Djelovanje Crkve u svijetu neizostavno uključuje pitanje materijalnih dobara, odnosno gospodarstva. Osim inicijalnih pojedinačnih slučajeva rasprodavanja imovine i dijeljenja potrebitima, Crkva je kao institucija kroz povijest polagala pravo na posjedovanje vlastitih dobara kako bi mogla ostvarivati sebi vlastite svrhe, poglavito vršenje bogoslužja, uzdržavanje klera, vršenje djela apostolata i skrbi za potrebite. U modernom dobu, s razvojem industrijskog društva, Crkva razvija i sustavni nauk o gospodarskoj djelatnosti. Dok je crkveno učenje o gospodarskoj djelatnosti rijetko kada predmet polemike, bilo zbog njegove konzistentnosti bilo zbog nepoznatosti u širim krugovima, dotle je posjedovanje i gospodarenje materijalnim dobrima od strane Crkve nerijetko bilo predmetom rasprava, kritika i sukoba. Stoga se uvijek iznova nameće pitanje ispravna djelovanja Crkve na gospodarskom području. Izazov je još veći u siromašnim društvima gdje su oči potrebitih uprte u Crkvu u iščekivanju pomoći. Prikazujući učenje Crkve, članak nastoji postići dva cilja: posvijestiti pozitivno vrednovanje gospodarske djelatnosti kao odgovora na Božji stvaralački poziv te razlikovati specifičnosti uloga na gospodarskom području kada je riječ o Crkvi. U kontekstu prvog cilja, govori se o solidarnom investiranju i načelu besplatnosti. U pogledu pak drugoga cilja, autor prikazuje specifičnosti djelovanja Crkve kao takve, ulogu vjernika laika te crkvenih karitativnih ustanova.

Ključne riječi: *Crkva, gospodarstvo, Caritas, laici, solidarno investiranje, načelo besplatnosti.*

Uvod

Naslov ovoga rada može biti shvaćen dvojako. S jedne strane ga možemo razumjeti kao promišljanje o stvarnosti u kojoj se Katolička crkva pojavljuje kao gospodarski subjekt koji „može po prirođenom pravu, neovisno o svjetovnoj vlasti, stjecati, posjedovati i otuđivati vremenita dobra te upravljati njima da bi postigla svrhe koje su joj

vlastite“¹, a one su prije svega: „uređenja bogoštovlja, briga za dolično uzdržavanje klera i drugih službenika, vršenje djela apostolata i dobrotvornosti, napose prema siromasima“.² Gledajući iz te perspektive, Crkva, odnosno njezini različiti pravni subjekti, kroz povijest su bili više ili manje značajan gospodarski subjekt s određenim društvenim značenjem. Stoga bi gornji naslov mogao biti shvaćen kao promišljanje o eventualnom gospodarskom angažmanu Katoličke crkve, bilo kao gospodarskog subjekta s vlastitim aktivnostima bilo kao posredničkog tijela, s ciljem davanja vlastitog doprinosa unapređenju boljitka građana Bosne i Hercegovine. Čini se da su očekivanja u odnosu na Crkvu kao gospodarskog faktora obratno proporcionalna stupnju razvitka i uređenosti društvene zajednice i same države. No Crkva ima vlastito viđenje svoje uloge na području gospodarstva.

S druge strane, naše promišljanje možemo usmjeriti u pravcu proučavanja crkvenog učenja o gospodarstvu kao jednom važnom segmentu ljudskoga života. U životu suvremenoga čovjeka gospodarstvo, sa svojim učincima na živote ljudi, zauzima iznimno važno mjesto, bilo da je riječ o poduzetniku ili radniku, umirovljeniku ili primatelju socijalne skrbi. Iako gospodarstvo nije moguće odijeliti od ostalih segmenta društvenoga života, pogotovo ne od politike, većina ljudi osjeća najdirektniji utjecaj upravo ovoga segmenta. Stoga Crkva, iako „misija koju je Krist povjerio svojoj Crkvi kao njoj vlastitu, nije niti političkog, niti ekonomskog, niti socijalnog reda“³, imajući na umu da je čovjek i njegovo spasenje njezin „poglaviti i jedini cilj“ ima „pravo i ujedno obvezu... da izradi vlastiti socijalni nauk i njime utječe na društvo i njegove strukture preko odgovornosti i zadaća koje taj nauk pobuđuje“⁴. Suočena s različitim ekonomskim okolnostima tijekom svoje povijesti, Crkva je kroz učenje i djelovanje pokušavala utjecati na gospodarsku djelatnost društva, a s razvojem industrijskog društva u 19. stoljeću započinje i sustavno promišljati i razrađivati svoj nauk vezan uz društvena pitanja u kojem gospodarstvo, uz pitanja vjere, obitelji, politike i kulture, zauzima iznimno važno mjesto.

Čini mi se prikladnim ne shvatiti ove dvije mogućnosti kao alternativni izbor, nego, s obzirom na specifičnost društvenoga stanja u

1 *Zakonik kanonskoga prava proglašen vlašću Pape Ivana Pavla II.: s izvorima*, Glas Koncila, Zagreb, 1996. (dalje ZKP), kan. 1254., § 1.

2 ZKP, kan. 1254., § 2.

3 DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (8. XII. 1965.), Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, 1991. (dalje: GS), br. 42.

4 PAPINSKO VIJEĆE „IUSTITIA ET PAX“, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005. (dalje *Kompendij*), br. 69.

kojem žive građani Bosne i Hercegovine, pokušati barem površno promišljati u oba pravca. Budući je zadaća teologije promišljati stvarnosti u svjetlu evanđelja i crkvenog učenja, cilj ovoga rada nije dati konkretna rješenja za unapređenje gospodarske stvarnosti u BiH. No uvjeren sam da će promišljanje crkvenoga nauka o gospodarstvu kao takvu, njezinim vizijama gospodarskog djelovanja u suvremenom svijetu te viđenja Crkve o njezinoj vlastitoj ulozi na tome području, biti od koristi za traženje rješenja na gospodarskom području u ovoj zemlji.

1. Pozitivno vrednovanje gospodarske djelatnosti

Crkva svoje učenje o gospodarskoj djelatnosti temelji na svojem viđenju čovjeka (kršćanska antropologija) i njegovu odnosu prema Stvoritelju i stvorenom svijetu. Za razliku od danas gotovo dominantno negativnog viđenja gospodarske djelatnosti koja se nerijetko očituje u „antipoduzetničkoj klimi“ u mnogim tranzicijskim društvima (za što, na žalost, postoje nerijetko opravdani razlozi), crkveno viđenje gospodarske djelatnosti je bitno pozitivno. Ono proizlazi iz biblijske objave po kojoj je čovjek stvoren kao kruna svega stvaranja, slika i prilika Božja, kojemu Bog uz blagoslov daje i poslanje: „Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite“ (Post 1,28). Na sliku Božju stvorenom čovjeku je podarena kreativnost koja se treba očitovati u odgovornom upravljanju Božjim djelom stvaranja. Stoga u tome svjetlu „gospodarsko djelovanje treba shvatiti i obavljati kao zahvalni odgovor na poziv što ga Bog pridržava svakom čovjeku“⁵. Gospodarska djelatnost, dakle, nije profana stvarnost koja nema veze s vjerom ili, još gore, nešto grešno, nego je odgovor čovjeka na Božji poziv i poslanje po kojem se čovjek također ostvaruje kao osoba. Čovjek odgovara tom Božjem pozivu svojim radom.

Upravo zbog toga što je čovjek stavljen iznad svih materijalnih stvorenja i zbog toga što kroz rad odgovara na Božji zadatak, Crkva daje neospornu prednost radu u odnosu na kapital. Za razliku od liberalnog kapitalizma, pogotovo u njegovoj najprimitivnijoj formi *Laissez-fairea*, koji je rad shvaćao samo kao jedan od *inputa* u procesu proizvodnje, Crkva uči da načelo prvenstva rada nasuprot kapitalu „izravno zadiru u sam proces proizvodnje u kojem je rad uvijek prvi tvorni uzrok, dok 'kapital' kao cjelina sredstava proizvodnje ostaje samo instrumentom ili instrumentalnim uzrokom“⁶. Rad ima prednost zbog toga što je izričaj čovjeka, koji je subjekt rada, i koji se nalazi iznad materijalnih

⁵ *Kompendij*, br. 326.

⁶ IVAN PAVAO II., *Laborem exercens – Radom čovjek. Enciklika o ljudskom radu* (14. IX. 1981.), u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, 1991. (dalje: LE), br. 12.

stvari, ali te dvije stvarnosti ne smiju se shvaćati niti stavljati u suprotnost, a pogotovo se ne smije suprotstavljati ljude koji stoje iza tih stvarnosti, dakle radnike i vlasnike kapitala.⁷

Osim što je rad izričaj čovjeka, on je također mehanizam kojim čovjek dio općih dobara čini svojim, dakle način na koji čovjek stječe privatno vlasništvo.⁸ Budući da se pojam rada ne odnosi samo na fizički, manualni rad, nego uključuje također najrazličitije vrste intelektualnog rada, „od rada na zamisli do rukovodećeg rada“⁹, pojam vlasništva se u suvremenom razvijenom društvu također ne odnosi samo na posjedovanje zemlje ili materijalnih stvarnosti nego uključuje nove oblike vlasništva kao što je „vlasništvo spoznaje, tehnike i znanja“¹⁰. Međutim, kršćanska tradicija ne shvaća privatno vlasništvo kao apsolutno pravo u smislu da vlasnik ima pravo činiti sa svojim vlasništvom kako mu se prohtije. Naprotiv, od najranijih vremena uvijek se naglašavalo da privatno vlasništvo ima socijalnu svrhu i nalazi se u odnosu prema načelu opće namjene dobara. „Privatno vlasništvo, naime, bez obzira na to kakvi su konkretni oblici režima i pravnih normi koji se na njega odnose u svojoj je srži samo sredstvo za poštivanje načela opće namjene dobara i stoga, u krajnjoj liniji, nije svrha, nego sredstvo.“¹¹

Budući da Crkva vidi čovjeka kao stvorenje obdareno slobodom i kreativnošću, ona pozitivno vrednuje mehanizme i sredstva koja omogućavaju čovjeku da razvija taj svoj potencijal. Stoga je i slobodno tržište vrednovano pozitivno jer je ono „društveno važna institucija zbog svoje sposobnosti da zajamči djelotvorne rezultate u proizvodnji dobara i usluga“¹². No crkveno viđenje djelovanja slobodnog tržišta ne temelji se na principu „nevidljive ruke“, kako je to formulirao Adam Smith u 18. stoljeću, nego njegovo djelovanje mora biti povezano s „moralnim svrhama koje će zajamčiti te istodobno prikladno omeđiti prostor njegove autonomije“¹³.

⁷ Usp. IVAN PAVAO II., LE, 13.

⁸ Usp. LEON XIII., *Rerum novarum. Enciklika o stanju radnika* (15. V. 1891.), u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, 1991. (dalje: RN), br. 7.

⁹ IVAN PAVAO II., LE, 14.

¹⁰ IVAN PAVAO II., *Centesimus annus – Stota godina. Enciklika prigodom stote obljetnice Rerum novarum* (1. V. 1991.), Zagreb, 1991., (dalje CA), br. 32.

¹¹ *Kompendij*, br. 177.

¹² *Kompendij*, br. 347.

¹³ *Kompendij*, br. 349.

2. Solidarno investiranje

Moderna ekonomska znanost definira sebe kao „proučavanje kako društva koriste oskudne resurse da bi proizvela vrijedne robe i raspodijelila ih među različitim ljudima“¹⁴. U tome proučavanju analizira se međusobni utjecaj različitih faktora kao što su: tržište, resursi, kapital, uloga države i tako dalje. Na tri temeljna pitanja ekonomije: 1) što će se proizvoditi; 2) kako će se proizvoditi; 3) za koga će se proizvoditi, odgovor je – sukladno ekonomskoj znanosti – na slobodnom tržištu kojim vladaju potrošači, s jedne strane, i tehnologije, s druge strane, po načelu ponude i potražnje.¹⁵ U svemu tome važnu ulogu imaju profiti koji „predstavljaju nagrade i kazne poduzeća. Profiti potiču poduzeća da uđu u područja gdje potrošači žele više tih dobara, da napuste područja gdje potrošači žele manje tih dobara i da koriste najefikasnije (odnosno najjeftinije) tehnike proizvodnje“¹⁶. Tako ekonomska znanost opisuje logiku koja vlada slobodnim tržištem. Poznato nam je da su, kao jedan od rezultata te logike, u suvremenoj globaliziranoj ekonomiji mnoge velike tvrtke izmjestile svoju proizvodnju u druga područja kako bi smanjile troškove proizvodnje i zadržale konkurentnost na tržištu. Međutim, investiranje u slabije razvijena područja, gdje je cijena radne snage neusporedivo niža u odnosu na zemlje iz kojih potječu takve kompanije, uglavnom nije bilo popraćeno proporcionalnim razvojem područja u kojima su se investicije dogodile. Možemo se u to osvjedočiti i na primjeru Bosne i Hercegovine gdje se najveći broj stranih i domaćih investicija dogodio na području bankarstva, trgovačkih lanaca, telefonije i osiguravajućih kuća. Svi oni u ovoj zemlji ostvaruju znatnu dobit, koja se uglavnom odlijeva izvan granica BiH, dok društvo kao cjelina progresivno zaostaje i osiromašuje.

Iako Crkva priznaje profit kao legitimni cilj gospodarske djelatnosti i njegovu pravednu funkciju kao jednog od pokazatelja dobrog poslovanja poduzeća,¹⁷ ona mu ne pridaje apsolutnu vrijednost i ne vidi profit kao jedini kriterij u donošenju poslovnih i investicijskih odluka. Još od 60-ih godina prošloga stoljeća Crkva naglašava važnost „integralnog razvoja“, što znači razvoj svakog i cjelokupnog čovjeka, a taj se pak ne može ostvariti bez solidarnog razvoja čovječanstva.¹⁸

¹⁴ Paul A. SAMUELSON – William NORDHAUS, *Ekonomija*, Mate, Zagreb, ¹⁴1992., 3.

¹⁵ Usp. Paul A. SAMUELSON – William NORDHAUS, *Ekonomija*, 38.

¹⁶ Paul A. SAMUELSON – William NORDHAUS, *Ekonomija*, 39.

¹⁷ Usp. *Kompendij*, br. 340.

¹⁸ Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio. Enciklika o razvitku naroda* (26. III. 1967.), u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, 1991. (dalje: PP), br. 43.

Tako je papa Pavao VI. svjestan da „sama privatna inicijativa i naprosto igra konkurencije ne bi mogla osigurati da razvoj uspije... Potrebni su, dakle, programi da bi se ‘ohrabrila, potakla, koordinirala, dopunila i integrirala’ akcija pojedinaca i posredničkih tijela“, što spada na javne vlasti, i zato one „moraju nastojati da predobiju za ta nastojanja privatne inicijative i posrednička tijela“¹⁹. Međutim, problem se sastoji upravo u činjenici da upravo nerazvijene zemlje imaju nefunkcionalan ili korumpiran državni sustav koji nerijetko koči razvoj određene države, što je dobrim dijelom vidljivo i u BiH. Znači li to da je privatna inicijativa time oslobođena poziva na pomaganje drugima? Pavao VI. ističe da se u solidarnom razvoju čovječanstva radi prije svega o susretu čovjeka i čovjeka, naroda i naroda²⁰ te da bolje stojeći imaju prvotni zadatak raditi u tom pravcu a obveze su im trostruke: „obaveza solidarnosti, tj. pomoć koju razvijeni narodi moraju pružati zemljama u razvoju; obaveza socijalne pravde, tj. korektnije preuređenje manjkavih trgovinskih odnosa između jakih i slabih naroda; obaveza sveopće ljubavi, tj. nastojanje oko jednog humanijeg svijeta u kojem bi svi imali od čega davati i primati“²¹. Solidarni razvoj nije, dakle, vođen isključivo ekonomskim načelima i logikom koja polazi od toga da će se proizvodnjom ukupnog bogatstva proporcionalno povećati i participacija siromašnih u blagodatima svijeta, nego ide od toga da će cjelokupno čovječanstvo profitirati kroz omogućavanje i potpomaganje razvoja siromašnijih naroda i skupina. Ako tu logiku primijenimo na pojedinačnog investitora, onda ona kaže da, ako se on ne vodi isključivo ekonomskom logikom koja zahtijeva da se uz što manje troškove ostvari što veća konkurentnost i profit, nego solidarno investira imajući u vidu i razvoj cjelokupnoga društva, dugoročna korist će biti svima zajamčena, makar sada izravni profit bio manji.

Razmišljajući u okviru solidarnog investiranja, zanimljivim i važnim se čini učenje sadašnjega pape Benedikta XVI. koji smatra da „želi li ekonomski, društveni i politički razvoj biti autentično ljudski, treba dati prostora *načelu besplatnosti* kao izrazu bratstva“²². Što bi to značilo? Imajući pred očima globalizirani svijet sa svim prednostima i opasnostima koje ovi procesi sa sobom donose, Crkva ističe potrebu izgradnje sustava u kojem će postojati tri bitna subjekta: tržište, drža-

19 PAVAO VI., PP, 33.

20 Usp. PAVAO VI., PP, 43.

21 PAVAO VI., PP, 44.

22 BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitom ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29. VI. 2009.), Zagreb, 2009., (dalje CV), br. 34.

va i civilno društvo.²³ Tržište je po svojoj funkciji usmjereno na proizvodnju bogatstva, no ono nije sposobno vršiti pravednu raspodjelu dobara. Stoga je tu država koja treba obavljati tu funkciju pravedne preraspodjele. Međutim, ne smije se zanemariti treći subjekt – civilno društvo²⁴ – koje ne smije biti isključeno iz procesa preraspodjele dobara i koje mora u konačnici biti onaj subjekt koji će najviše „profitirati“ od svake ekonomske ili političke djelatnosti. Budući da tržište funkcionira po načelu tzv. zamjenske pravednosti (*iustitia commutativa*) koja se temelji na načelu „dati da bi se imalo“ a država na načelu „dati jer se mora“, Papa smatra da ta dva subjekta ne smiju zadržati monopol nad društvenom stvarnošću jer će to voditi prema izumiranju solidarnosti unutar civilnoga društva.²⁵ Zato ističe da „u vremenu globalizacije, ekonomska djelatnost ne može ne voditi računa o besplatnosti, koja nosi i hrani solidarnost te odgovornost za pravednost i zajedničko dobro u njezinim različitim subjektima i protagonistima.“ Kako načelo besplatnosti i dara može naći svoje bitno mjesto u funkcioniranju suvremenoga gospodarstva, izazov je o kojemu će trebati razmišljati i teolozi i ekonomisti.

No neki konkretni primjeri takva načina funkcioniranja ekonomije već postoje. Nadilazeći postojeću alternativnu mogućnost profitabilnih i neprofitabilnih poduzeća, postoje određeni gospodarski čimbenici koji se ne odriču ideje profita i proizvodnje bogatstva, ali ih ne usmjeravaju u privatne svrhe nego za opće dobro. O potrebi takva poduzetništva govori i Papa: „Potrebno je da se na tržištu otvori prostor za ekonomske djelatnosti koje će obavljati subjekti koji su se slobodno opredijelili za djelovanje sukladno načelima koja u profitu ne vide isključivi cilj, a da se pritom nisu odrekli proizvodnje ekonomske vrijednosti.“²⁶ Benedikt XVI. smatra da je, uz klasične oblike poduzetništva koji se ostvaruju kroz privatne ili javne tvrtke, potrebno dati dovoljno mjesta na tržištu za postojanje poduzetničkih tijela koja će funkcionirati na načelu uzajamnosti i težiti za ostvarenjem društvenih ciljeva.²⁷ Među takva poduzetnička tijela spadaju klasična poduzeća koja su dionici pakta pomoći nerazvijenim zemljama, različite zaklade poduzeća, skupine poduzeća kojima je cilj djelovanje za društvenu ko-

²³ BENEDIKT XVI., CV, 38.

²⁴ *Kompendij*, 417: „Civilno društvo je skup odnosa i izvora (resursa), kulturnih i udruživih, koji su relativno samostalni bilo s obzirom na političko bilo s obzirom na gospodarsko područje: ‘Svrha, naime, civilnog društva je sveopća, jer se odnosi na opće dobro, na koje svi i pojedini građani razmjerno imaju pravo.’”

²⁵ Usp. BENEDIKT XVI., CV, 39.

²⁶ BENEDIKT XVI., CV, 37.

²⁷ Usp. BENEDIKT XVI., CV, 38.

rist te poduzetnički subjekti tzv. civilne ekonomije i ekonomije zajedništva. Ključno pitanje u djelovanju takvih ekonomskih subjekata nije način raspodjele dobiti i njihova struktura, nego korištenje profita kao „sredstva za postizanje očovječenja tržišta i društva“²⁸. Rijetko se događa da neka enciklika navodi konkretan primjer kao moguće rješenje, no jedan od modela koje Papa navodi s odobrenjem projekt je „ekonomija zajedništva“, utemeljen 1991. godine unutar pokreta Fokolara Chiare Lubich. Cilj ekonomije zajedništva je „utemeljenje profitabilnih poduzeća koja mogu generirati dodatna radna mjesta i svojevoljno raspodijeliti dobitak na tri dijela: 1) za direktnu pomoć osobama u potrebi, 2) za edukacijske programe koji će unaprjeđivati... 'kulturu davanja' i 3) za kontinuirani razvoj posla“²⁹. Danas taj projekt broji preko 750 poduzetničkih jedinica širom svijeta, uglavnom malih i srednjih poduzeća, ali neka imaju i preko 100 uposlenika. „Sva su opredijeljena unaprjeđenju života zajedništva usredotočenom na osobu, kako u unutarnjem djelovanju tako i na vanjskom utjecaju poduzetništva.“³⁰ Na ovome mjestu mi se čini prikladnim obratiti pozornost na sljedeće pitanje, a to je promišljanje o djelovanju Crkve na gospodarskom planu.

3. Crkva i gospodarsko djelovanje

Već je spomenuta zakonska odredba Crkve koja za sebe kaže da ona ima puno pravo stjecati, upravljati i raspolagati materijalnim dobrima za ostvarenje svrha koje su njoj vlastite. Te su svrhe: uređenje bogoštovlja, briga za uzdržavanje klera i službenika, za djela apostolata i karitativno djelovanje. To su tradicionalne svrhe koje Crkva navodi kao obrazloženje za stjecanje i upravljanje materijalnim dobrima.³¹ Predmet našega zanimanja svakako je ovo posljednje područje, naime, karitativna djelatnost Crkve jer stojimo pred izazovom siromaštva u BiH i Crkva svakako ne može zatvoriti oči pred tom činjenicom i ne pitati se što ona može učiniti kako bi pomogla ljudima koji pate i žive u bijedi. Povijesno gledajući, Crkva je od samih početaka prikupljala sredstva i ublažavala bijedu ljudi. Međutim, ne može se previdjeti i činjenica da je stjecanje dobara u pojedinim povijesnim razdobljima za-

²⁸ Usp. BENEDIKT XVI., CV, 46.

²⁹ Amy UELMEN, "In the Market for Humanity", *America* 201.16 (30. IX. 2009.), 12-13. Više o „ekonomiji zajedništva“ vidi na www.edc-info.org.

³⁰ Amy UELMEN, "In the Market for Humanity", 13.

³¹ Usp. Rodger CHARLES, *Christian Social Witness and Teaching: The Catholic Tradition from Genesis to Centesimus Annus*, I, Herefordshire, 1998., 193.

vršavalo u ekscesivnom bogatstvu, što je bilo povodom i unutarcrkvenih rasprava (npr. osnivanje prosjačkih redova, reformacija Martina Lutera), ali je također manje-više redovito bilo predmetom spora između Crkve i države. U pojedinim prijelomnim povijesnim trenucima crkvena imovina se također našla na udaru revolucionarnih pokreta koji su je oduzimali od Crkve i vršili preraspodjelu tih dobara (npr. Francuska revolucija, dokidanje Papinske države, tzv. socijalistička revolucija u našim krajevima nakon Drugog svjetskog rata). Povijesno iskustvo nas uči da se nalazimo na skliskom terenu i tjera nas na oprez. Stoga ne čudi da se i danas javljaju različita shvaćanja glede odnosa Crkve prema materijalnim dobrima koja sežu od čisto spiritualističkog shvaćanja crkvenog poslanja do stava da bi Crkva trebala zauzeti aktivniju ulogu u uklanjanju siromaštva. Zbog toga je važno imati pred očima nekoliko stvari načelne naravi.

1. Ostvarivanje pravednosti u društvu zadaća je političke zajednice i države.³² Međutim, problem leži upravo u činjenici da se siromaštvo najčešće javlja tamo gdje država nije uređena te samim time ne postoje strukture koje mogu ili hoće promicati pravednost u društvu. Stoga uvijek postoji opasnost da crkvene strukture budu stavljene pred izazov preuzimanja nadomjesne uloge za nefunkcionirajuće državne strukture. Uvodno sam spomenuo da povijesno iskustvo uči kako je značenje Crkve kao gospodarskog faktora obratno proporcionalno stupnju razvitka i uređenosti društvene zajednice i same države. Štoviše, kroz veoma dugo razdoblje Zapadnoga svijeta, država nije niti smatrana čimbenikom koji bi trebao skrbiti o siromašnima. Naprotiv, skrb o siromašnima bila je shvaćana kao ekskluzivno pravo i obveza Crkve.³³ Međutim, s razvojem moderne države, socijalna pitanja su sve više prelazila u nadležnost države. Suvremeni socijalni nauk Crkve u riječima današnjeg Pape govori da „Crkva ne može i ne smije preuzeti na sebe političku borbu za uspostavu što pravednijeg društva. Ne može se i ne smije staviti na mjesto države. Ali istodobno ne smije ostati na margini u borbi za pravednost. Mora se u nju uključiti racionalnom argumentacijom i mora ponovno probuditi duhovne snage, bez kojih se pravednost, koja zahtijeva uvijek i odricanje, ne može afirmirati i prosperirati.“³⁴ Dakle, uloga Crkve u borbi za pravednost indirektna je, dok je uloga države direktna. Crkva ne vidi sebe i svoju ulogu u pogle-

³² Usp. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav. Enciklika o kršćanskoj ljubavi* (25. XII. 2005.), Zagreb, 2006., (dalje: DCE), br. 28a.

³³ Usp. Werner LEVI, *From Alms to Liberation. The Catholic Church, the Theologians, Poverty, and Politics*, Praeger, New York, 1989., 1.

³⁴ BENEDIKT XVI., DCE, 28a.

du gospodarstva kao gospodarskog subjekta koji će biti pokretač ekonomskih aktivnosti i stvarati makar i jedan u vlastite granice zatvoreni svijet pravednosti.

2. Zauzimanje za pravednost u društvu zadaća je vjernika laika. Ponovno ćemo citirati papu Benedikta XVI.: „Izravna zadaća da rade na uspostavi pravednog poretka u društvu je... vlastita vjernicima laicima. Kao građani neke države, oni su pozvani osobno sudjelovati u javnom životu. Ne mogu se, prema tome, odreći ‘mnogostrukog i raznovrsnog gospodarskog, društvenog, zakonodavnog, upravnog i kulturnog djelovanja koje teži suvislom i institucionalnom promicanju općeg dobra’. Poslanje je vjernika laika, dakle, ispravno oblikovati društveni život, pri čemu će poštivati njegovu legitimnu autonomiju i surađivati s ostalim građanima sukladno svojim kompetencijama i ispunjavajući vlastite odgovornosti.“³⁵

3. Potrebno je imati na umu razliku između kršćanskog zauzimanja za pravedno društvo i specifično karitativnog djelovanja. Zadaća Crkve u izgradnji pravednoga društva nije, kako smo vidjeli, njezina neposredna zadaća, nego je neizravna i sastoji se u pročišćavanju razuma i buđenju moralnih snaga koje su potrebne za izgradnju i djelotvornost pravednih struktura.³⁶ Karitativna djelatnost pak jest prirodjena, vlastita zadaća Crkve „u kojoj ona ne surađuje usputno, već djeluje kao subjekt s izravnom odgovornošću, čineći ono što odgovara njezinoj naravi“³⁷. Među bitne elemente karitativnog djelovanja spada prije svega odgovoriti na potrebe konkretne osobe u određenom trenutku, po uzoru na milosrdnog Samarijanca. Nadalje, taj rad nije sredstvo za postizanje ideoloških promjena i ostvarenje strategija u svijetu, nego je uprisutnjenje ljubavi. Konačno, karitativni rad mora biti besplatan, ne smije se koristiti kao sredstvo za postizanje drugih ciljeva, kao npr. pridobivanje novih članova (prozelitizam).³⁸ Zato Papa upozorava karitativne djelatnike da se oni „ne smiju nadahnjivati na ideologijama čiji je cilj poboljšati svijet, već se moraju radije voditi vjerom koja po ljubavi postaje djelotvorna (usp. Gal 5,6). Moraju, dakle, biti osobe koje nadasve pokreće Kristova ljubav, osobe čije je srce Krist osvojio svojom ljubavlju, probudivši u njemu ljubav prema bližnjemu.“³⁹

Imajući u vidu ova načelna promišljanja, možemo na određeno

³⁵ BENEDIKT XVI., DCE, 29.

³⁶ BENEDIKT XVI., DCE, 29.

³⁷ BENEDIKT XVI., DCE, 29.

³⁸ BENEDIKT XVI., DCE, 31.

³⁹ BENEDIKT XVI., DCE, 33.

ni način definirati narav i smisao crkvenog bavljenja gospodarstvom. Kada, dakle, Katolička crkva ostvaruje svoje legitimno pravo da na pravedan način stječe, upravlja, raspolaže i otuđuje materijalna dobra, ona to ne čini da bi ostvarila pravedniji svijet nego da bi mogla vršiti svoje prirodno poslanje vršenja djelotvorne ljubavi koja odgovara na konkretne potrebe čovjeka u nevolji, a koje se tradicionalno nazivaju „tjelesna djela milosrđa“: 1) gladna nahraniti; 2) žedna napojiti; 3) siromaha odjenuti; 4) putnika primiti; 5) bolesna i utamničenika pohoditi; 6) zarobljenike i prognanike pomagati i 7) mrtva pokopati.⁴⁰

Zaključak

Ovaj kratki pregled crkvenog učenja o gospodarstvu i promišljanje o naravi i svrsi crkvenog bavljenja gospodarstvom ocrtava okvir unutar kojega trebamo promatrati gospodarsku djelatnost kao odgovor na Božji poziv i poslanje čovjeku da bude odgovorni upravitelj vrta u koji ga je Bog postavio. Imajući u vidu kompleksnost suvremenoga svijeta i probleme koji su vezani uz funkcioniranje tržišta, kao što je produbljivanje jaza između malog broja bogatih i velikog broja siromašnih, nedvojbeno se nameće potreba traženja novih rješenja koja će imati u vidu ne samo neposredni dobitak i što brži povrat uložениh sredstava unutar ekonomske djelatnosti nego tražiti dugoročni prosperitet svih čimbenika ekonomskog procesa. To traganje za novim i kvalitetnijim rješenjima čini se posebno važnim i urgentnim u BiH gdje široki slojevi društva žive u nezavidnoj situaciji ne samo materijalnog siromaštva nego i duhovnoga, koje se ponajviše očituje u pomanjkanju vizije vlastite budućnosti u ovoj zemlji. Stoga je potrebno da sva tri čimbenika o kojima smo govorili ujedine napore i dadnu svoj doprinos:

- Crkva u pročišćavanju razuma i buđenju moralnih snaga;
- vjernici laici u aktivnom zauzimanju za izgradnju pravednijeg društva;
- karitativni djelatnici u pomaganju potrebnima.

Vjernici laici, koji djeluju na gospodarskom području kao „vlasnici kapitala“ i koji se inspiriraju na kršćanskim vrednotama, pozvani

⁴⁰ S obzirom na različitost oblika suvremenoga siromaštva, koje se ne očituje samo u nedostacima materijalnih sredstava, korisno je spomenuti i „duhovna djela milosrđa“: 1) dvoumna svjetovati; 2) neuka poučiti; 3) grešnika pokarati; 4) žalosna i nevoljna utješiti; 5) uvredu oprostiti; 6) nepravdu strpljivo podnositi; 7) za žive i mrtve Boga moliti.

su da svojim angažmanom utječu na stvaranje pravednijega svijeta. Zato se od takva gospodarstvenika očekuje da svojim ulaganjima pomogne solidarni razvoj pojedinaca i društva kao cjeline. Crkva im u tome pomaže svojim socijalnim naukom kojim želi pročišćavati razum i buditi moralne snage potrebne za izgradnju pravednijega društva. No kako je Crkva svjesna da i najpravednije društvo treba ljubav, ona će svojom karitativnom djelatnošću odgovarati na potrebe ljudi u nevolji, bilo da se radi o materijalnom bilo o duhovnom siromaštvu. Jasno razlikovanje tih specifičnosti čini se odviše važnim za autentično vršenje kršćanskog poslanja u svijetu. Bilo kakvo „hvatanje prečaca“, pa bilo inspirirano i najplemenitijim osjećajima prema siromašnim slojevima i željom da se pomogne potrebitima, može uroditi nekom novom vrstom feudalnih odnosa.

THE CATHOLIC CHURCH AND ECONOMICS

Summary

The mission of the Church in the world necessarily includes the question of temporal goods and economics. Apart from individual cases of selling one's own property and donating to the needy, the Church as an institution has claimed the right to own property in order to pursue her objectives, primarily for worship, support for the clergy, works of the apostolate, and charitable works. In the modern era, with the development of industrial society, the Church has also developed systematic teaching on economics. While the Church's economic teaching is rarely controversial – either because it is consistent or because it isn't well known – the Church's ownership and management of temporal goods is often subject to criticism and controversy. For this reason, the question of proper action in the economic sphere often arises. The challenge is even greater in poorer societies where the needy look to the Church for assistance. Presenting the teaching of the Church, this article seeks to achieve two goals: first, to raise awareness of the Church's positive view of economic activity as a response to God's call, and secondly, to differentiate specific roles in the economic sphere where the Church's position and conduct is in question. In the context of the first goal, the concept of solidarity investment and the principle of not-for-profit are presented. With respect to the second goal, the author presents specific actions of the Church, including the role of lay people and the role of Church charitable work.

Key words: *Church, economics, charity organizations, lay people, solidarity investment, principle of not-for-profit.*

Translation: Zdenko Spajić and Kevin Sullivan